

CSEPELI GYÖRGY

Reflexió a rendszerváltás óta eltelt két évtized során
bekövetkezett változásokról

5.

A társadalmi előítélet-kutatások egyik első hazai képviselőjeként hogyan látja, alkalmasak-e a mai társadalmi előítéletek leírására a korábbi, Ön által is használt és mára már klasszikussá vált modellek? Miképp építhető be a ma Magyarországon tapasztalt nyílt és aktív rasszizmus az előítéletekről való tudásunkba?

Kutatási területem

Kutatási területem a csoportközi viszonyok szociálpszichológiája, melyen belül a magyar nemzeti tudat- és érzésvilág, az antiszemitizmus, a romák helyzete foglalkoztat Közép-Kelet-Európában.

Fogalmak átalakulása a rendszerváltás után

A rendszerváltást követően a hazai tudományos diskurzusba is begyűrűzött a posztstrukturalista fogalmi eszköztár, mely nem feltétlenül volt adekvát a közép-kelet-európai viszonyokkal, ugyanakkor tágította a szemléleti kereteket, inspirálta a gondolkodást. Új paradigmák érkeztek, s velük új problémák, melyek a korábbi paradigmák ablakaiból nem voltak láthatók. Az identitáspolitika, a kollektív autonómia, a kisebbségek médiareprezetációja, a gyűlöletbeszéd fogalmainak alkalmazása során nyilvánvalóvá vált, hogy még analitikusan sem lehet szétválasztani a többségi-kisebbségi viszonyok történelmi, szociológiai, antropológiai és politikai aspektusait. Felmérhetetlen jelentőségű változások, s velük teljesen új fogalmak forrása az internet, aminek megjelenése és terjedése nyomán a csoportreprezentáció, a csoportszerveződés és a csoportközi viszonyok mélyreható és radikális átalakulása várható.

Legnagyobb változás

A megnövekedett szabadság lehetővé tette a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokat, melyek nélkül az új paradigmák eleve alkalmazha-

atlanok lettek volna, hiszen azok lényege, hogy nem ismerik a bezárkózást, az elszigetelődést, az ideológiai autizmust. Örkény Antallal, Székelyi Máriával nemzetközi összehasonlító elemzést végeztünk az ISSP 1995-ös és 2003-as adatbázisain, kiválogatva azokat az országokat, amelyek az EU 2004-ben bekövetkezett bővülése következtében mind tagok lettek. A közép-kelet-európai térségben az ezredfordulón megelőzően Magyarország, Szlovákia és Románia lakosságából vett többségi és kisebbségi nemzeti mintákat elemeztünk, vizsgálva a politikai napirendeket, a nemzeti identitást szervező mintákat, az autó- és heterosztereotípiákat. A vizsgálat alkalmat adott arra, hogy kimutassuk a modernizációs értékek kelet-nyugati lejtőjét a moralitás és a kompetencia dimenzióiban. 2000-ben Szelényi Ivánnal és Ladányi Jánossal három közép-kelet-európai ország roma kisebbségéből vett mintán a roma identitás, a szegénység és az asszimilációs kitörési esélyek összefüggéseit hasonlítottuk össze. Ilyen volumenű kutatásokra a rendszerváltás előtt gondolni sem merhettem volna.

Az etnikai, nemzeti azonosság helyének és szerepének változása a rendszerváltás után

1945. május 9. után az EU 2004. május 1. előtt felvett tagországaiban nemzeti devolúció ment végbe, ami a regionális identitásuk felértékelődését, a szociális entrópiával szemben rezisztens migráns csoportok jelenlétének intenzifikálódását, a nemzeti szuverenitás archeológiailag korábban keletkezett, kulturális rétegeinek felszínre kerülését hozta magával. Az EU-ba 2004. május 1. után bekerült tagországokban a rendszerváltás után különösen felgyorsuló nemzeti evolúció ment végbe, melynek során létrejöttek és megszilárdultak a nemzeti szuverenitás politikai rétegei, nyilvánvalóan ellentmondva az EU nyugatabbra fekvő országaiban jelentkező tendenciáknak. Az EU (mint arra a jelenlegi szlovák-magyar abszurd is példa) képtelen az aszinkronitásból fakadó konfliktusok kezelésére. A magukra hagyott közép-kelet-európai államok félreértésből táplálkozó nemzeti keretei alkalmatlanok arra, hogy a korábbi örökölt nemzeti konfliktusokat menedzselhessék, miképpen nincsenek felkészülve az EU tagság által teremtett migrációs eredetű feszültségek vagy az új kisebbségek kezelésére, nem is beszélve a transzeurópai roma kisebbség jelenlétéből adódó konfliktusokról, melyek politikai, kulturális, szociológiai és szociálpszichológiai összetevői teljesen ismeretlenek számukra.

A világválság egész Európában felerősíti a nemzeti és etnikai azonosságok lélektani jelentőségét, ami azonban nem segíti, inkább rontja a válságon való felülkerekedés és a versenyképes EU megteremtésének esélyeit.

Az elkövetkezendő évek kulcskérdései a kisebbség, az etnicitás, a nacionalizmus, a regionalitás kutatásában

A világ internet révén bekövetkező hálózatosodásának következményei felmérhetetlen jelentőségűek. Az internet adta kommunikációs, közösség- és tudásszervező lehetőségek aktív kihasználása folytán erősödik a diaszpórák kohéziós ereje, megnő rezisztenciájuk a többségi társadalom irányába hajtó szociális entrópiával szemben. Közép- és Kelet-Európában a Szűcs Jenő által leírt kényszerpálya kontinuitásával számolok, melynek hatásait a migrációs nyomás súlyosbítja. A roma kisebbség és az egyes országok nemzeti többségei közötti konfliktusok súlyosbodni fognak. Az EU gazdasági-politikai egységének megteremtését célzó centripetális erőket fenyegetik a már egyszer meghaladottnak hitt kulturális nemzetfelfogásból táplálkozó centrifugális erők, melyekhez a történeti reminiscenciákból táplálkozó regionális identitások (Padánia, Skócia, Flandria, Vallónia stb.) ereje társul. Az EU kulturális önazonosságát különös teherpróba elé állítja a Huntington által leírt globális civilizációs konfliktus megemésztetlen importja.

A nyílt és aktív rasszizmus jelenkezése Magyarországon

Magyarországon a 19. század során bekövetkezett magyar nemzetépítés sikerének ára a nemzeti bezárkózás, a szomszéd nemzetekkel szemben táplált ellenségesség, a nemzetközi viszonyokban való eligazodásra való képtelenség lett, melyhez utóbb irredentizmus, manifeszta politikai antiszemizmus társult. Az államszocializmus 40 éve alatt ez a mérgezett hagyatéék nem tűnt el, hanem Csipkerózsika-álmát aludta. A rendszerváltás után létrejött demokratikus nyilvánosság felvilágosult lélektani fékek hiányában a korábban létrejött nacionalista, xenofób, antiszemita tudattartalmak korlátlan és parttalan terjedését tette lehetővé, fokról-fokra leszállítva az ingerküszöböt. A dogmatikus jogállami szabályozás ezt a folyamatot inkább serkentette, nemhogy lefékezte volna. A következmény a Kelet-Magyarországon 2009-es évben lejárt-

szódott, rasszista indítékból táplálkozó cigányellenes sorozatgyilkosság, mely az ismert folyamatok fényében csak előjátéknak tekinthető.

Elengedhetetlennek tartom, hogy a kutatók lépjenek ki elméleti paradigmáink elefántcsonttornyaiból, s váljanak aktív részesei az emberi jogok tiszteletére épülő, demokratikus és toleráns társadalom kiépítését célzó folyamatnak, mely a rendszerváltást követően nem indult el. Az első és legfontosabb feladatnak tartom (mint tartottam a rendszerváltás első pillanatában is) a demokratikus állampolgári nevelés kötelező beiktatását valamennyi iskola valamennyi évfolyamának tantervébe 6–18 éves korig. Ennek a tantervnek része kell legyen az iskolák teljes deszegregációja. A második legfontosabb feladatnak tartom a média teljes mentesítését minden olyan tartalomtól, mely alkalmas kisebbség-ellenes hisztériák keltésére, fenntartja a kisebbségek előítéletes és szterotipizált képét, lehetetlenné teszi a tisztességes csoportközi megismerést. A harmadik feladat a politikai-egyházi-kulturális elit teljes egysége minden olyan megnyilvánulással szemben, mely diszkriminál, kirekeszt, megbélyegez embereket csoportthovatartozásuk okán, függetlenül attól, hogy a csoportthovatartozást kívülről erőltetik rájuk, vagy azt az érintettek vállalják. A negyedik feladat a közalkalmazottak, köztisztviselők, választott közfunkciókat betöltő személyek folyamatos képzése, előítéletekkel és diszkriminációval kapcsolatos ingerküszöbének emelése, toleranciaérzékenységének fokozása. Az ötödik feladat a csoportközi viszonyok szociológiai, kulturális antropológiai, gazdasági feltérképezése és monitorozása, a felgyűlt adatok adatbázisba rendezése, ami lehetővé teszi a konfliktusok előrejelzését és időben történő megoldását. A hatodik feladat a terület jogi szabályozásának rendezése, a fölösleges jogi szabályok kiiktatása, a hiányzó jogszabályok megalkotása.

Ha ennek a hat feladatnak a megoldásához nem járulunk hozzá, kutathatunk, leírhatunk, elemezhetünk, de munkánk haszna csak annyi lesz, hogy saját lelki üdvösségünket megmentjük, miközben a világ embertelenné válik körülöttünk.